

TÓTH HAJNALKA

HARMINC ÉV HABSBERG-SZOLGÁLATBAN

*Betekintés Johann Adam Lachowitz török tolmács áldozatos munkájába
(1678–1709)**

1707 decemberében Dietrich Heinrich von Nehem péterváradai parancsnok Johann Adam Lachowitz titkárt, a keleti nyelvek tolmácsát nevezte ki annak a vizsgálobizottságnak az élére, amelynek a Habsburg Monarchia és az Oszmán Birodalom határvidékén, Szalánkeménél kellett találkoznia az oszmán biztosokkal. A két vizsgálobizottság felállítása elsősorban a rác katona elemek 1707. április 3-án Kecskemét ellen végrehajtott rajtaütése és annak következményei miatt vált szükségessé. Az ekkor Habsburg-szolgalatban álló rác hajdúk és huszárok nemcsak feldúlták az éppen kuruc kézen lévő várost, hanem megöltek 55 ott tartózkodó muszlim és görög kereskedőt, akik ráadásul rendelkeztek egy, a szegedi parancsnoktól, Johann Friedrich von Globitztól kapott ortalomlevéllel is.¹ Mivel a belgrádi és a temesvári pasák kártétel utáni követelése nem talált meghallgatásra sem a kurucoknál, sem a Habsburgok határvidéki tisztségviselőinél, a pasák és a károsultak örökösének, illetve társainak panasza a Portát, a legfelsőbb államközi diplomáciai szintet is elérte. Michael Talman, az akkori konstantinápolyi Habsburg állandó követ (rezidens)² a kapott utasításoknak megfelelően azt a javasla-

* A tanulmány a Bolyai János Kutatói Ösztöndíj (Temesvári Oszmán aga diplomáciai tevékenysége a 17–18. század fordulóján a Habsburg–oszmán határvidékén, 2016–2019) támogatásával készült. A tolmács neve többféle írásmódban fordul elő a forrásokban (pl. Lachewiz, Lachawiz, Lakoviz, Lackowitz, Lachowitz stb.), közülük a saját kezűleg is gyakrabban használt Lachowitzot választottam, ami a nem saját kezű forrásokban is használatosabb. A tanulmány elkészítését támogatta az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány, és az MTA–SZTE Oszmán-kori Kutatócsoport a 20391-3/2018/FEKUSTART iktatószámú ÚNKP program keretében, továbbá köszönettel tartozom Oross András bécsi levéltári delegátusnak a kutatások során nyújtott önzetlen segítségéért.

1 A kecskeméti eseményekről, előzményeiről és az azt követő diplomáciai tárgyalásokról részletesen ld. *Tóth Hajnalka*: Török kereskedők nehézségei a kuruc korban avagy hogy ne kereskedjünk Magyarországon a Rákóczi-szabadságharc idején. In: *Acta Historica (Acta Universitas Szegediensis)*, Tom. 43. (2018) 87–106. pp. (a továbbiakban: *Tóth*, 2018.)

2 Michael Talmanról ld. *Kerekes Dóra*: A császári tolmácsok a magyarországi visszafoglaló háborúban. In: *Századok* 138. (2004) 5. sz. 1226–1227. p. (a továbbiakban: *Kerekes*, 2004.); *Szabados János*: Michael Talman Konstantinápolyi Habsburg rezidens két jelentése az Udvari

tot tette az oszmán vezetésnek, hogy mindkét fél részéről — a karlócai békében lefektetett módon — különmegbízottakat jelöljenek ki, akik helyben, a határon fogják tisztázni az ügyben felmerülő vitás kérdéseket.³ Bár a Portán is egyértelműen békeszegésnek tekintették az esetet, a békés rendezés mellett foglaltak állást.⁴ A határ menti egyeztetések irányításával valamikor 1707 szeptemberében Habsburg-részről a fent említett péterváradí parancsnokot, Nehemet bízták meg, oszmán oldalról pedig a belgrádi helytartó, Elcsi Ibrahim pasa hatáskörébe rendelték az ügyet. Ibrahim pasának 1707 decemberére sikerült kijelölnie tárgyalóbizottsága tagjait.⁵ Mind ők, mind pedig Johann Adam Lachowitz — Caspar Dörck alezredes és egy bizonyos Haas segédtiszt kíséretében — egy igencsak kényes határvidéki konfliktus rendezésére kaptak megbízást, ahol az egyeztetések során természetesen a felettek utasításai alapján kellett tevékenykedniük.⁶ Azonban nemcsak az eset volt rendkívül kényes, hanem a Rákóczi-szabadságharc és annak francia kapcsolódásai miatt a magyarországi és nemzetközi politikai helyzet is,

Haditanács részére (1705. július 25. és augusztus 13.). In: Fons 20. (2013) 3. sz. 385–386. p.; *Üö: Hírek Konstantinápolyból 1705 derekán. A nagypolitika történései egy Habsburg diplomata szemüvegén keresztül.* In: *Hadtörténelmi Közlemények* 128. (2015) 1. sz. 76. p. (a továbbiakban: *Szabados*, 2015.)

- 3 A karlócai béke 11. cikkelye mondja ki, hogy a határvidéken minden, a békességet veszélyeztető vitás kérdést és nézeteltérést kirendelt bizottságok révén igyekezzenek megoldani. *Szita László – Seewan, Gerhard: A karlócai béke és Európa. Dokumentumok a karlócai béke történetéhez 1698/1699.* Pécs, 1999. 219. p. (a továbbiakban: *Szita–Seewan*, 1999.); *Oszmán aga: A gyaurok rabságában. Pasák és generálisok között.* Ford. Jólesz László. Budapest, 1996. 183. p. (a továbbiakban: *Oszmán aga*, 1996.)
- 4 Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1707. október 13. Österreichisches Staatsarchiv, (= ÖStA) Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA), Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. fol. 162v.
- 5 Az oszmán bizottság tagjaira ld. *Oszmán aga*, 1996. 147. p., 184. p.; Elcsi Ibrahim belgrádi pasa Dietrich Nehem generálishoz. Belgrád, 1119. Ramadan hó 15. [1707. december 10.] ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. fol. 214r.
- 6 Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1707. december 12. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. fol. 216r. Vö. Dietrich Nehem levele Michael Talmanhoz. Pétervárad, 1707. december 16. Uo. fol. 219r.: „Der herr von Lachowitz ist den 12. von hier nebst dem herr obristleutnant und ober ingenieur Dörck und dem landauditor nacher Salankemen abgangen umb dem werckh einen anfang zu machen und zu zeigen, das mann unserer seite eiferigst bemuehet die fridenscapitulationes heilig zu halten und was etwa vor mißhelligkeiten auf denen gränitzen erwachsen, nach dero richtschnurr in aller freundschaft zu applaniren.” Oszmán aga visszaemlékezésében a császári biztosok *Lackowitz*, az Udvari Haditanács főtolmácsa, *Türckh* alezredes, Pétervárad mérnök alezredese és *Kastner*, a generális testőrezredének századosa voltak. *Oszmán aga*, 1996. 147. p., 184. p.

aminek következtében az 1709 tavaszáig elhúzódó Habsburg–oszmán egyeztetések nagyon feszült légkörben zajlottak.

Jelen tanulmány középpontjában Johann Adam Lachowitz Habsburg-tárgyalóbiztos személye áll, akinek a kecskeméti ügy volt az utójára teljesített megbízása, mivel 1709 júliusában sajnálatos körülmények között életét veszítette. Nem halt erőszakos halált, de jogosan feltételezhető, hogy azok a nyomorúságos körülmények, amiket életének megelőző évtizedei során megtapasztalhatott, és amelyekbe alább némi betekintést kaphatunk, hozzájárultak betegségéhez, majd pedig halálához. Különösen értékes, hogy a hiányos forrásadottságok ellenére is bepillantást nyerhetünk a Habsburg hivatali rendszer egy alsóbb szintjén szolgálatot teljesítő ember életébe, tevékenységébe és előmeneteli lehetőségeibe, és a kirajzolódó életút felhívja a figyelmünket arra, hogy Lachowitz és sorstársai áldozatokkal teli szolgálatuk révén jelentős mértékben hozzájárultak a portai, a bécsi udvari és a Habsburg–magyar–oszmán határ menti diplomáciai rendszerek működéséhez, a két birodalom közötti konfliktusok rendezéséhez és békék megkötéséhez.⁷

7 A nagyon gazdag nemzetközi mellett ma már az újabb magyar szakirodalom is bővelkedik a Habsburg vagy portai szolgálatban álló követek, tolmácsok, kémek, csaszok életútjával foglalkozó munkákban. A továbbiakban a magyar szakirodalomból a teljesség igénye nélkül ld. Ács Pál: Bécsi és magyar renegátok mint szultáni tolmácsok: Mahmud és Murád. In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk.: Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Budapest, 2002. 15–27. p.; *Cziráki Zsuzsanna*: Zur Person und Erwähnung des kaiserlichen Residenten in Konstantinopel, Simon Reniger von Renningen (1649–1666). In: Cziráki, Zsuzsanna – Fundárková, Anna – Manhercz, Orsolya – Peres, Zsuzsanna – Vajnági Márta (Hrsg.): Wiener Archivresearchungen: Festschrift für den ungarischen Archivdelegierten in Wien, István Fazekas. Wien, 2014. 157–164. p.; *Üö.*: Habsburg–oszmán diplomácia a 17. század közepén: Simon Reniger konstantinápolyi Habsburg rezidens kinevezésének tanúságai (1647–1649). In: Századok 149. (2015) 4. sz. 835–871. p.; *Kármán Gábor*: Egy közép-európai odüsszeia a 17. században. Harsányi Nagy Jakab élete. Budapest, 2013.; *Üö.*: Zulfikár aga portai főtölmács. In: Aetas 31. (2016) 54–76. p.; *Kerekes Dóra*: Johann Christoph von Kindsberg konstantinápolyi császári követ hagyatéka 1678-ból. In: Lymbus. Magyarástudományi Forrásközlemények 1. (2003) 151–179. p.; *Kerekes*, 2004.; *Üö.*: Egy császári tolmács megfigyelései. Giorgio Cleronome magyarországi utazása 1664-ben. In: Lymbus. Magyarástudományi Forrásközlemények 2. (2004) 71–77. p.; *Üö.*: Frakcióharcok Bécsben a XVII. század végén. In: Lymbus. Magyarástudományi Forrásközlemények 6. (2008), 163–191. p. (a továbbiakban: *Kerekes*, 2008.); *Üö.*: Diplomata és kémek Konstantinápolyban. Budapest, 2010. (a továbbiakban: *Kerekes*, 2010a.); *Üö.*: Az első „Keleti Nyelvek Kollégiuma” Bécsben. A császári tolmácsok képzése a 17. század végén. In: Österreichisch-ungarische Beziehungen auf dem Gebiet des Hochschulwesens. Hrsg.: K. Lengyel Zsolt – Nagy József Zsigmond – Újváry Gábor. Székesfehérvár–Budapest, 2010. (a továbbiakban: *Kerekes*, 2010b.); *Kovács Ágnes*: Habsburg–oszmán diplomácia a harmincéves háború utolsó éveiben: Alexander Greiffenklau von Vollrats rezidensi tevékenysége. In: Bó-

A kezdetek

1709 decemberében Polixenia Catharina von Lachowitz, Johann Adam Lachowitz özvegye az Udvari Haditanácshoz (*Wiener Hofkriegsrat*) pénzjáradékért benyújtott kérelmében elhunyt férje Habsburg-udvar fele bizonyított, harminc évig tartó hűséges szolgálataira hivatkozott.⁸ Azaz Lachowitz megjelenése a Habsburg hivatali rendszerben az 1670-es évekre esett, azonban pályafutásának elejéről kevés adattal rendelkezünk. Mindenesetre — Bartholomeus Huber és Heinrich Christoph Schwegler mellett — őt is ott találjuk a Bécsben 1674-ben Johann Baptist Podestà, a keleti nyelvek főtolmácsa által alapított Keleti Nyelvek Kollégiumának első tanulói között.⁹ A Kollégiumot azzal a szándékkal hozták létre, hogy ott tehetséges gyerekeket tanítsanak keleti nyelvekre, akiket aztán Konstantinápolyba küldtek. Ott a követ mellett tökéletesíthették nyelvtudásukat, és ezáltal biztosították a *Sprachknabek* (tolmácstanoncok), tolmácsok és követek utánpótlását. Podestà közlése alapján tudjuk, hogy Lachowitz négy évig, 1678-ig tanult a kollégiumban,¹⁰ amikor is mesterével és tanuló társaival együtt Peter Franz Hoffmann von Ankerskron császári internuncius (rendkívüli követ)¹¹ kíséretével

dai Dalma – Vida Bence (szerk.): Paletta. II. koraiújkor-történeti tudományos diákkonferencia. Tanulmánykötet. Budapest, 2015. 93–111. p.; *Papp Sándor*: Egy Habsburg-követ, Simon Reniger oszmán kapcsolathálózata Konstantinápolyban. Vezírek, muftik, magyar renegátok. In: *Aetas* 31. (2016) 40–53. p.; *Szabados János*: A 17. századi Habsburg-hírszerzés „gyöngyszeme”. Hans Caspar budai titkos levelező (1646–1659) munkássága. Vázlat egy nagyobb összefoglaláshoz. In: *Aetas* 31. (2016) 3. sz. 77–92. p.; *Uő.*: Habsburg–oszmán kommunikáció a 17. század derekán. Johann Dietz császári futár halálának körülményei és következményei. In: Bodnár-Király Tibor – Hende Fanni – Pataki Katalin (szerk.): Szóra bírni az újkort. A III. KoraiújkorÁSZ doktorandusz konferencia tanulmányai. Budapest, 2016. 192–216. p.; *Uő.*: „Ih awer befeise mih, daß ih sie beidte zue nahbarn mahen khan.” — Die Karriere des deutschen Renegaten (Hans Caspar) in Ofen (1627–1660) im politischen und kulturellen Kontext. PhD disszertáció. Szeged, SZTE Bölcsészeti- és társadalomtudományi Kar, Történelemtudományi Doktori Iskola, 2018. (Kézirat)

- 8 ÖStA Finanz- und Hofkammerarchiv Hoffinanz Ungarn (=FHKA HFU) Akten 24. September 1709. Kt. 1024. fol. 342. „Polixenia Catharina Lachawitz”.
- 9 *Kerekes*, 2010a. 89. p. A Kollégiumot I. Lipót magyar király és német-római császár (1657–1705) 1674. október 18-án kelt utasítása alapján hozták létre. A Kollégiumról bővebben ld. *Kerekes*, 2010b. 93–106. p.
- 10 *Kerekes*, 2010a. 91. p.; *Kerekes*, 2010b. 103. p., 103. p. 40. jegyz.
- 11 Johann Peter Hoffmann von Ankerskron 1678-ban Habsburg-internunciusként érkezett Konstantinápolyba, de mivel az akkori állandó követ, Johann Kindsberg (1672–1678) 1678 decemberében meghalt, kénytelen volt a Portán maradni. Az új állandó követ, Johann Carl Terlingo de Guzmán (1679–1680) azonban már Hoffmann halála (1679. szeptember 10.) után érkezett meg.

Konstantinápolyba mehetett.¹² Lachowitz még ez év novemberben kérelmezte az Udvari Haditanácstól, hogy vegyék fel a konstantinápolyi rezidens, azaz állandó követ mellé segédnek.¹³ Majd egy 1679 őszéről a haditanácsi lajstromkönyvekben szereplő bejegyzés szerint Lachowitz édesanyja nyújtott be kérelmet arra vonatkozóan, hogy fiát vegyék fel a *Sprachknabék* közé, és a pozíciónak megfelelő járandóságot fizessenek neki.¹⁴ Az édesanya szerepvállalásáról jelenleg egyéb közelebbi információval nem rendelkezünk, de a kérelem alapján joggal feltételezhető, hogy jártas lehetett az udvari hivatali világban, ha ilyen határozottan egyengetni kívánta fia pályáját. A kérelem célba ért, hiszen az Udvari Haditanács — az 1679. október 30-i utasítása szerint — a *Sprachknabe* Lachowitznek tanulása támogatására és megélhetési költségeire 50 rajnai forintot kért kiutalni.¹⁵ Tehát a feltehetően még nagyon fiatal tanonc (sajnos a születési dátuma jelenleg még ismeretlen) kint maradhatott a Portán, hogy tökéletesitse nyelvtudását, és hogy személyes tapasztalatokat szerezhessen a keleti világban.

A jegyzőkönyvek ugyanakkor arról is tanúskodnak, hogy bár Lachowitznek már járt volna a *Sprachknabék* számára megítélt fizetség, 1680 áprilisában Podestà még azt kérelmezte a jelenlévő — azaz az uralkodó mellett működő — Udvari Haditanácsnál, hogy fiztessék ki három tanulója éves járandóságát, és

Kerekes, 2008. 185. p. 114. jegyz.; *Kerekes*, 2010a. 150. p. Vö. *Bertold Spuler*: Die europäische Diplomatie in Konstantinopel bis zum Frieden von Belgrad (1739). 3. Teil. In: *Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven*, Neue Folge 11. (1935) 338–339. p.

- 12 ÖStA Kriegsarchiv Hofkriegsrat Protocollbücher (= KA HKR Prot.) Bd. 354. Registratur (=Reg.) (1678) fol. 104. (1678. március 7.): „Includitur auch des Johann Adam Lachewiz memorial, so ingleichen mitgenohmen und dise vierten scholaren unter der zahl der zur comitiva gehörigen 50 personen begriffen werden.” Hoffmann útjára vonatkozóan ld.: ÖStA KA HKR Prot. Bd. 356. Reg. (1679) fol. 539–540. Podestà és tanítványai Konstantinápolyba utazásáról lásd: *Kerekes*, 2010a. 101. p. Fennmaradt az az olasz-oszmán szótár, amit Lachowitz használt nyelvtanulása során — talán Konstantinápolyban is. A szótár, amelynek borítója belső oldalán saját kezű bejegyzésben a neve és az 1678-as dátum szerepel, ma a Bécsi Egyetem Orientalisztikai tanszékén található.
- 13 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 353. Exp. (1678) fol. 764. (1678. november): „Johann Adam Lachewiz, so bein residenten in Türkey um eine beihilff.”
- 14 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 355. Exp. (1679) fol. 691r. (1679. október)
- 15 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 356. Reg. (1679) fol. 540v. (1679. október 30.) Vö. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 149. Konv. 1. fol. 126r.; uo. Kt. 150. konv. 1. fol. 137v.; *Kerekes*, 2004. 1221. p. Lachowitz 1680. április 16-án kapta meg hivatalos kinevezését. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 164. Konv. 7. fol. 149v.; *Kerekes*, 2004. 1221. p.

emellett a Lachowitznek jóváhagyott pénzt is.¹⁶ A hivatali gépezet a bejegyzések szerint nagyon aktívan működött. A jelenlévő Udvari Haditanács az ügyben már április 16-án írt mind Georg Christoph von Kunitz konstantinápolyi rezidensnek — aki 1680. március 23-án érkezett meg a főváros közelében lévő Kücsüksekmedzséhez, ahol a Habsburg-tolmácsok és tolmácstanoncok fogadták –,¹⁷ mind pedig az Udvari Kamarának, hogy Lachowitz kapja meg az elmaradt 300 rajnai forintját, illetve a többi tanonc — *Hueber* (Bartholomeus Huber),¹⁸ *Pezely* (Christian Esaid Pezelli)¹⁹ és *Schwegler* (Heinrich Christoph Schwegler)²⁰ — 100–100 rajnai forintot.²¹ Az ügyben a Bécsben hátrahagyott Haditanács augusztusban tájékoztatta a király mellett jelenlévő Haditanácsot, hogy 300 rajnai forintot utalványoznak Lachowitznak.²² Szeptemberben pedig a jelenlévő Haditanács tájékoztatta egyrészt a hátrahagyott Haditanácsot, másrészt az Udvari Kamarát, továbbá Kunitzot arról, hogy az Udvari Fizetőhivatal parancsot kapott a kifizetésekre,²³ majd a hátrahagyott Haditanács kérte a hátrahagyott Kamarát, hogy a konstantinápolyi rezidens mellett lévő tolmács, Marc’ Antonio Mamucca della Torre²⁴ részére utaljanak ki extra kiadásokra 200 birodalmi tallért, és hogy Lachowitz részére is 300 birodalmi tallért rendeltek tanulmányai fedezésére.²⁵

16 Johann Baptist Podestà a jelenlévő Udvari Haditanácshoz. Bécs, 1680. április. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 359. Exp. (1680) fol. 247r.

17 Georg Christoph von Kunitz konstantinápolyi rezidens (1680–1683). Életről és tevékenységéről ld. *Kerekes* 2010a. 149–154. p., 158–171. p.

18 1688 májusában török fogságba esett. *Kerekes*, 2004. 1200. p.

19 Tolmácstanonc és tolmács, meghalt 1683 végén. *Kerekes*, 2004. 1200. p.

20 *Kerekes*, 2010a. 95. p.

21 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 360. Reg. (1680) fol. 145r.

22 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 359. Exp. (1680) fol. 496r. Vö. A jelenlévő Udvari Haditanács Kunitzknak. 1680. augusztus 14. Uo. Bd. 360. Reg. (1680) fol. 339r.; A jelenlévő Udvari Haditanács az Udvari Kamarának. 1680. augusztus 14. Uo. fol. 342r.

23 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 360. Reg. (1680) fol. 389r.

24 Életről és pályafutásáról ld. *Kerekes*, 2004. 1203–1209. p.; *Kerekes*, 2010a. 97–104. p.; *Kerekes Dóra*: Titkosszolgálat volt-e a Habsburgok 16–17. századi „Titkos Levelezői Hálózata”? In: Kémek, ügynökök, besúgók. Az ókortól Mata Hariig. A szombathelyi Mediawave Fesztivál keretében 2011. június 3-án megrendezett tudományos konferencia előadásai. Szerk.: Katona Csaba. Szombathely, 2014. 114–117. p.

25 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 358. Reg. (1679–1680) fol. 410v (1680. szeptember 13.). Ugyanebben az ügyben ld. A hátrahagyott Udvari Haditanács a hátrahagyott Udvari Kamarának. 1680. szeptember 27. Uo. fol. 421v. Vö. A jelenlévő Udvari Haditanács a hátrahagyott Udvari Haditanácshoz. 1680. szeptember 19. Uo. Bd. 360. Reg. (1680) fol. 403r. A kiutalt pénzeket (összesen 4.000 dukátot) Ciriaco kurír vitte a rezidensnek, Kunitzknak. Uo. Bd. 358. Reg. (1679–1680)

A *Sprachknabe* Lachowitz neve 1681 novemberében ismét csak az elmaradt járandósága kifizetése miatt jelenik meg a forrásainkban, hiszen újra a Haditanácsnál jelentkezett, ahonnan panaszát továbbítottak az Udvari Kamarához, utalva arra az 1680. áprilisi határozatra, amelyben döntöttek a 300 rajnai forint kifizetéséről. Azt is megtudjuk, hogy a tervek szerint az eddig ki nem fizetett pénz Alberto Caprara internuncius²⁶ viszi magával Konstantinápolyba.²⁷ Lachowitz mindeközben karrierje építésében is igyekezett előrelépni, mivel ugyanekkor kérelmet nyújtott be az elhunyt Giorgio Rudolphi d’Aleppino (*Georgen Rudolphi Aleppini*)²⁸ megüresedett tolmácsi helyéért.²⁹ A Haditanács kérelmét François (*Franz*) Mesgnien de Meninskivel³⁰ véleményeztette, azaz az udvar akkori főtolmácsának arról kellett nyilatkoznia, hogy Lachowitz alkalmas-e a tolmácsi posztra.³¹ Mesgnien 1682 áprilisában adott választ a Haditanácsnak,³² és bár a haditanácsi lajstromkönyv nem részletezte a főtolmács véleményét, az pozitív

fol. 435. A hátrahagyott Udvari Haditanács Kunitzknak. 1680. október 18. A hátrahagyott Udvari Kamara visszajelzése a pénzek kiutalásáról a jelenlévő Udvari Haditanácsának. Uo. Bd. 359. Exp. (1680) fol. 534r.

- 26 Alberto Caprara császári internuncius 1682 februárjában indult útnak hetvenhat fős kíséretével Konstantinápolyba, hogy kieszközölje az 1664. évi vasvári béke meghosszabbítását. *Kerekes*, 2010. 153.; *Tóth Hajnalka*: A Kanizsával szembeni végvidék Gyöngyösi Nagy Ferenc levelezése tükrében (1683–1690). Szeged, 2013. 58. p. és 58. p. 299. jegyz.
- 27 Lachowitz a jelenlévő Udvari Haditanácshoz. 1681. november. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 361. Exp. (1681) fol. 584r. Vö. Cleronome és Lachowitz sürgetik az elmaradt járandóságuk kifizetését. Uo. fol. 608v.
- 28 D’Aleppini Johann Christoph von Kindsberg állandó portai követ tolmácsaként Johann Peter Hoffmann internunciust kísérte, de ahogy Hoffmann, ő is elhunyt Konstantinápolyban. *Kerekes*, 2008. 175. p. 59. jegyz.
- 29 Lachowitz kérelme az Udvari Haditanácshoz. 1681. november. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 361. Exp. (1681) fol. 609r.
- 30 François Mesgnien de Meninski (1623–1698) a keleti nyelvek főtolmácsa, 1686-tól haditanácsos. Pályafutására ld. *Kerekes*, 2004. 1201–1202. p.; *Kerekes*, 2010a. 93–95. p.; *Torma Katalin*: A 18. századi végi–19. század elejei európai Háfész-fordítások. Doktori disszertáció. ELTE BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola. Budapest, 2013. 8. p. (<http://doktori.btk.elte.hu/lit/tormakatalin/diss.pdf>, letöltés: 2018. 07. 05.) Vö. The General Biographical Dictionary Containing an Historical and Critical Account. Ed. Alexander Chalmers. Vol. 22. London, 1815. 52–54. p.; Universal Lexikon der Gegenwart und Vergangenheit oder neuestes encyclopädisches Wörterbuch der Wissenschaften, Künste und Gewerbe. Hrsg. H. A. Pierer. Altenburg, 1843. 164–165. p.
- 31 Meninski a jelenlévő Udvari Haditanácshoz. 1681. november. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 361. Exp. (1681) fol. 576r.
- 32 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 364. Exp. (1682) fol. 171v.

lehetett, hiszen április 28-án már arról értesítették Lachowitzet, hogy megkapta Aleppini posztját, és ezzel a járandósága is évi 600 rajnai forintra emelkedett.³³

Ezt követően Lachowitz visszatérhetett Bécsbe: 1682 augusztusában arról értesítették a Konstantinápolyban tartózkodó Alberto Caprara internunciust, hogy a tolmácsnak kinevezett Lachowitz — aki Konstantinápolyban mellette teljesített szolgálatot — engedélyt kapott arra, hogy az ő küldöttségében térjen vissza Bécsbe.³⁴ Ekkor még talán senki sem gondolt arra, hogy a Habsburg-internunciust, Caprarát egész kíséretével és a konstantinápolyi Habsburg-rezidenst, Kunizot az alatta szolgálatot teljesítőkkal együtt Kara Musztafa pasa nagyvezír (1676–1683) viszi magával a Magyarországra induló hadjáratára, és majd csak Budáról, illetve Bécs alól engedi szabadon őket. A Habsburg hivatali gépezett rendíthetetlen működését jelzi — ami a Haditanács bizalmatlanságából vagy rendkívüli körülményekből is fakadhatott —, hogy az 1683. április 1-jei keltezésű utasításukban Caprarától is véleményt kértek arról, vajon Lachowitz valóban olyan mértékben tökéletesítette-e török nyelvtudását, amivel el tudja látni a tolmácsi feladatokat az udvarnál.³⁵ A visszaúton — immár Kara Musztafa táborában — Lachowitz továbbra is az internuncius mellett szolgált Budáig, majd pedig Bécsig.³⁶

33 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 365. Reg. (1682) fol. 181v.; ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 164. Konv. 7. fol. 169v.; *Kerekes*, 2004. 1222. p. Minderről az Udvari Kamara is tájékoztatást kapott.

34 Az Udvari Haditanács Alberto Caprarához. 1682. augusztus 28. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 365. Reg. (1682) fol. 457. Lachowitz tolmácsi kinevezéséről Kerekes Dóra is értekezett, és ő Giovanni Benaglia követségi tolmács útinaplójára hivatkozva írta, hogy Lachowitz 1682 őszén, „két tapasztalt futárral, Costával és Petrakki Danéval utazott” Konstantinápolyba. *Kerekes*, 2004. 1222. p. Véleményem szerint Benaglia arról tett említést, hogy Lachowitz folyamatosan Konstantinápolyban — Benaglia házában tartózkodott —, amikor az említett futárok révén kézhez kapta tolmácsi kinevezését. *Giovanni Benaglia: Außführliche Reiß-Beschreibung von Wien nach Constantinopel und wieder zurück in Teutschland, auch was sich Merckwürdiges dabey zugetragen: deß Hoch-Gebohrnen Grafen und Herrn, Herrn Albrecht Caprara etc. etc., welche er als Ihro Römisch-Keyserl. Maj. Extraordinari-Gesandter und Gevollmächtigter den Stillstand mit der Ottomannis Pforten zu verlängern, verrichtet. Franckfurt, 1687. 90. p.*

35 Az Udvari Haditanács Alberto Caprarához. 1683. április 1. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 367. Reg. (1683) fol. 264r.

36 ÖStA FHKA HFU Akten 7. November 1685. Kt. 702. fol. 135r. A Haditanács utasítása 1685. 05. 21-én kelt. Vö. *Kerekes*, 2004. 1222. p.

Háborúban: a császár szolgálatában

Lachowitz visszatérése Bécsbe egyáltalán nem hozott számára nyugodtabb életet, amit valószínűleg nem is sejtett, amikor jelentkezett a megüresedett tolmácsi állásra. A keresztény csapatok oszmánok felett aratott, 1683. szeptember 12-i kahlenbergi győzelme után a Lotaringiai Károly herceg (1643–1690) által vezetett császári főserег mellé rendelték tolmácsnak, így első útján Esztergom ostrománál találta magát.³⁷ Az események gyors egymásutániságában valószínűleg pénzügyekkel nem is volt ideje foglalkozni, nem így a hadi eseményektől mentes téli időszakban, 1683 végén–1684 elején, amikor ismét járandósága módosításáért — azaz a korábban Aleppinonak járó tolmácsi fizetéséért — és a pénz tényleges kiutalásáért jelentkezett. Kérelmében nyomatékosításképpen kitért a Caprara mellett és Esztergom ostroma alatt és után teljesített szolgálataira.³⁸ A tolmács járandóságának emelést végül az Udvari Hadi Fizetőhivatal 1684. május 6-án nyugtázta.³⁹

A továbbiakban Lachowitz tevékenységét — a többi török tolmácséhoz hasonlóan — a másfél évtizedig zajló és az oszmánok kárpát-medencei uralmát felszámoló háború határozta meg. Az évről évre induló hadjáratokon a császári hadsereg különböző egységeihez, különböző színterekre rendelték ki a tolmácsot és társait, mivel az ellenséggel, illetve az el- vagy visszafoglalt várakban maradt, továbbá a keresztények fogságába esett oszmánokkal való érintkezésben szükség volt a nyelvtudásukra és tapasztalataikra. Az 1684. évi hadjárat során, amikor a fő hadicél Buda várának elfoglalása volt, Lachowitzet ismét a Lotaringiai Károly vezette főserег mellé rendelték tolmácsnak, az ehhez szükséges és megfelelő fel-

37 Az Udvari Haditanács Lotharingiai Károlyhoz. 1683. szeptember 18. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 367. Reg. (1683) fol. 539r.; ÖStA FHKA HFU Akten 7. November 1685. Kt. 702. fol. 135r. A Konstantinápolyból hazatért tolmácsokat a visszafoglaló háború (1683–1699) alatt helyben foglalkoztatták, illetve csapatokhoz rendelték ki tolmácsnak. *Kerekes*, 2010a. 96. p. — Lotharingiai Károly Lachowitz utazásának előkészítése ügyében írt az Udvari Haditanácshoz, ami még aznap tájékoztatta az Udvari Kamarát is. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 366. Exp. (1683) fol. 560v.

38 ÖStA FHKA HFU Akten 18. April 1685. Kt. 695. fol. 292. Az Udvari Haditanács 1684. január 24-én kezdeményezte az Udvari Kamaránál Lachowitz fizetésének megemelését, azaz hogy az eddigi 600 gulden helyett a továbbiakban 750 guldent kapjon. Uo. fol. 284. Vö. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 369. Reg. (1684) fol. 54v. (1684. 01. 24.); Uo. Bd. 368. Exp. (1684) fol. 43r (1684. január).

39 ÖStA FHKA HFU Akten 4. April 1685. Kt. 695. fol. 295–296. Vö. Lachowitz az Udvari Haditanácshoz a kiegészítő juttatás kiutalásáról. 1684. május 5. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 368. Exp. (1684) fol. 214v.

szerelés beszerzéséhez áprilisban kérelmezte a pénze kiutalását.⁴⁰ Az ebben az évben szerzett érdemei elismeréseképpen pedig a Haditanács kezdeményezte a járandósága megemelését, igaz, nem a tolmács által várt összegben. Lachowitz ugyanis 1685 márciusában 300 gulden emelést kért,⁴¹ amit az egykori konstantinápolyi felettese, Georg Christoph Kunitz haditanácsosként szintén támogatott.⁴² Majd miután 1685 áprilisában még a zsoldhátraléka kifizetése miatt is jelentkezett a Haditanácsnál,⁴³ végül 150 gulden emelést határoztak meg neki, így az éves fizetése az 1685. május 21-i haditanácsai utasítás szerint 900 gulden lett.⁴⁴ Ambícióit pedig jól tükrözi, hogy már 1685 novemberében jelezte a Haditanács felé: számít a főtölmácsi kinevezésre is.⁴⁵

A főtölmácsi kinevezésig azonban még sok év telt el. Lachowitzet 1686-ban Joseph (Giuseppe) d’Azzariával együtt⁴⁶ újonnan a császári főserg mellé rendelték tolmácsnak.⁴⁷ Károlyi Árpád Buda és Pest visszafoglalásáról szóló monográfiájában

-
- 40 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 368. Exp. (1684) fol. 170r.; 1684. április 17. Uo. fol. 176v.; Az Udvari Haditanács Lachowitzhoz. 1684. május 31. Uo. Bd. 369. Reg. (1684) fol. 370r. Vö. uo. fol. 310v.
- 41 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 370. Exp. (1685) fol. 112r., 143v. Az 1684. évi Buda alatti szolgálatára ld. még ÖStA FHKA HFU 7. November 1685. Kt. 702. fol. 135r.
- 42 Georg Christoph Kunitz az Udvari Haditanácsához. 1685. május. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 370. Exp. (1685) fol. 291.
- 43 ÖStA HKR Prot. Bd. 370. Exp. (1685) fol. 181v.
- 44 ÖStA FHKA HFU Akten 7. November 1685. Kt. 702. fol. 135r. Vö. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 371. Reg. (1685) fol. 262v.
- 45 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 370. Exp. (1685) fol. 531v. A császári főtölmácsok jelentőségéről és feladatairól ld. *Hiller István*: A „Titkos Levelezők” intézménye. In: R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Szerk.: Tusor Péter. Budapest, 1998. 208. p.; *Kerekes*, 2004. 1199–1202. p.; *Kerekes*, 2010a. 93. p.; *Kerekes*, 2014. 126. p.
- 46 Rudolph von Rabatta (1640–1689) altábornagy és főhadbiztos az Udvari Haditanácshoz az ügyben, hogy a török tolmácsoknak, d’Azzariának és Lachowitznak ki kell-e fizetni a 60 rajnai forint élelmezési pénzt. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 372. Exp. (1686) fol. 484r. D’Azzariáról és Lachowitzról említést tett Bánrévy György a Buda visszafoglalása utáni első intézkedésekről szóló tanulmányában, miszerint d’Azzariát a Budán török tolmácsként működő Lachowitz helyére nevezték ki, Lachowitz pedig eltűnt a haditanácsai jegyzőkönyvekből. *Bánrévy György*: Az első hivatalos intézkedések a visszafoglalt Budán 1686-ban. In: *Tanulmányok Budapest múltjából*, 5. (1936) 261., 267. p. 58. jegyz. (a továbbiakban: *Bánrévy*, 1936.) Vö. *Kerekes*, 2004. 1225. p., ahol arról ír a szerző, hogy végül — 1686 decemberében, tehát már a vár visszafoglalása után — d’Azzariát nem Budára irányították. Ettől függetlenül korábban ott lehetett, ahogy a fenti források is erre utalnak.
- 47 Az Udvari Haditanács 1686. április 29-én tájékoztatta Rabatta főhadbiztosot, hogy a főserg mellé mely török tolmácsokat rendelték. Ekkor még Lachowitz neve mellett, *Pandaleon*

megemlített egy kisebb közjátékot, ami arról is tanúskodik, hogy mennyire kockázatos feladatot vállaltak a tolmácsok. Miután a keresztények a budai ostrom utolsó szakaszában, augusztus 14-én győzelmet arattak Szári Szülejmán pasa nagyvezír (1685–1687) egy előre küldött csapata felett, Lotaringiai Károly a főhadsegédjét, Johann Wilhelm Lamberg grófot küldte Lachowitz tolmáccsal a váron ütött részhez tárgyalni, hogy felszólítsák Abdurrahman budai pasát (1684–1686), küldjön ki kezessegre néhány tisztet, akik a fogoly török tisztektől értesülhetnek a történekről. A pasa azonban golyóval fogadta őket, és — Károlyi forrásai szerint — a tolmács alól a lovat is kilőtték.⁴⁸ Arról jelenleg nincs közelebbi információnk, hogy Lachowitz megsérült-e, vagy hogy mennyire viselte meg az eset, de nem lehet véletlen, hogy az év végén ő kísért Győrbe, illetve Bécsbe a Budán fogságba esett török rabok egy részét.⁴⁹ Sőt, a Haditanács november 18-i keltezésű, Melchior Leopold von der Becknek,⁵⁰ Buda parancsnokának küldött utasításban konkrétan úgy fogalmaztak, hogy Lachowitzet meg kell menteni az összeomlástól. Azaz, kivonták a háborús területéről, helyét pedig d’Azzaria vette át.⁵¹

Az Udvari Haditanács utasításának megfelelően Lachowitz állította össze a Buda alatt fogságba esett és még Budán tartózkodó török rabok listáját, illetve

Cleronome és *Gollocin* neve szerepel. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 373. Reg. (1686) fol. 120r. Majd május 9-én a vezérkarnak küldött listán már csak Lachowitz és Cleronome. Uo. fol. 132r.

- 48 *Károlyi Árpád*: Buda és Pest visszavívása 1686-ban. Budapest, 1886. 374–375. p. Az eseményekre ld. *Lotharingiai* Károly hadinaplója Buda visszafoglalásáról. Sajtó alá rendezte, fordította: Mollay Károly. Budapest, 1686. 172–177. p. A tolmács név nélkül felbukkan még: uo. 156. p.
- 49 Leopold von der Beck az Udvari Haditanácshoz. 1686. december 11. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 372. Exp. (1686) fol. 538r. Az Udvari Kamara már november 29-én arról érdeklődött, hogy mi lesz a Bécsbe szállítandó aknászokkal és tímárral, utóbbit jónak látták foglalkoztatni. Uo. fol. 544r. ácshoz. Heinrich Christoph Schwegler 1687 januárjában jelentette, hogy Lachowitz a szattyánkészítő tímárral megérkezett Győrbe. Uo. Bd. 374. Exp. (1687) fol. 43r. A foglyokat megemlítette von Beck is 1688. júniusi, a Haditanácsnak szóló levelében. Uo. Bd. 376/1. Exp. (1688) fol. 426r. Vö. Von der Beck az Udvari Haditanácshoz. 1686. november 13. Bd. 372. Exp. (1686) fol. 490r: „Der cammer habe er [von der Beckh] auch daß an ihne abgeloffene schreiben geanthworthe, daß sich keine türckhische miniers zu Ofen befunden, es weren aber einige noch vormahls mit dem dolmättsch Lachouiz herauß geschickht worden, welche noch villeicht zu Wien sein würden.”
- 50 Melchior von der Beck személyére ld. Des Heil. Röm. Reichs Genealogisch-Historisches Adelslexicon. Hrsg.: Johann Friedrich Gauhen. Leipzig, 1740. 85–86. p., https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Beckh,_Melchior_Leopold_Freiherr (utolsó letöltés: 2018. 08. 18.)
- 51 „Lachewiz, umb sich durch dises vor dem ruin zu retten. Der Lachewitz stelle alsobaldt an hero beordert werden, an deßen stell der Azaria hinab gehet.” ÖStA KA HKR Prot. Bd. 373. Reg. (1686) fol. 424r.

listáit, amikről Beck a Bécsbe küldött november 13-i jelentésében is említést tett, továbbá azt is leírta, hogy a foglyok közül sokan megbetegedtek, akiket már elküldött Győrbe.⁵² Felmerült annak a lehetősége, hogy a foglyokat kicserélik a még oszmán kézen lévő egri és székesfehérvári vár keresztény rabjaira.⁵³ Majd Beck parancsnok decemberben Lachowitz-cel két elfogott aknázt (*Minirer*) és egy tímárt Bécsbe küldött.⁵⁴ A tolmács pihenője azonban nem tartott sokáig, mivel 1687 májusában ismét kijelölték tolmácsnak a főserg mellé d'Azzariával és az egykori Podestà-tanítvány Heinrich Christoph Schweglerrel együtt.⁵⁵ Lachowitz

-
- 52 Leopold von der Beck az Udvari Haditanácshoz 1686. november 6-án írt levelében jelezte Kollonich Lipót győri püspök (1686–1691) azon óhaját, hogy a foglyokat Győrbe szállítsák. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 372. Exp. (1686) fol. 481r. Ld. még Leopold von der Beck az Udvari Haditanácshoz. 1686. november 13. Uo. fol. 490r. Vö. *Bánrévy*, 1936. 250. p., 261. p. A Budán 1686-ban fogságba esett hadifoglyokról készült listákról és a foglyok vallomásairól, illetve sorsukról legújabban ld. *Géra Eleonóra*: Pillanatképek az ostrom utáni Budáról: török hadifoglyok, kincskeresők, szerencsevadászok. In: Fons 23. (2016) 2. sz. 147–206. p. Vö. még *Herczog József*: A Budán és Pesten fogságban lévő törökökről 1686. okt. 25-én készült jegyzék (1686). In: *Hadtörténelmi Közlemények* 17. (1916) 434–435. p.; *A budai várban őrzött török rabok jegyzéke. 1686. október 25.* Buda visszafoglalásának emlékezete. Szerk.: Szakály Ferenc. Budapest, 1986. 575–576. p.
- 53 Leopold von der Beck az Udvari Haditanácshoz. 1686. november 6. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 372. Exp. (1686) fol. 479v. Vö. Beck felterjesztése ugyanabban a témában. 1686. október 30. Uo. fol. 480r. Miközben a budai parancsnok a fogolycserén fáradozott, jelezte a Haditanácsnak, hogy a törökök többsége megbetegedett, és körülbelül 18 janicsárt tudnak elküldeni Székesfehérvárra, hogy kicseréljék ugyanennyi német fogolyra. Uo. fol. 481r. 1686. december 10-én pedig Beck arról jelentett, hogy hány törököt küldtek Győrbe és hányan haltak meg. Remélte, hogy a Lachowitz által vitt két lista már megérkezett Bécsbe. Uo. fol. 490r. A listák december 19-én még nem voltak Bécsben. Ld. erről a Haditanács leirata Beckhez. Uo. Bd. 373. Reg. (1686) fol. 489.
- 54 Leopold von der Beck az Udvari Haditanácshoz. 1686. december 11. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 372. Exp. (1686) fol. 538r. Az Udvari Kamara már november 29-én arról érdeklődött, hogy mi lesz a Bécsbe szállítandó aknászokkal és tímárral, utóbbit foglalkoztatni akarták. Uo. fol. 544r. Heinrich Christoph Schwegler 1687 januárjában jelentette a Haditanácsnak, hogy Lachowitz megérkezett Győrbe a szattyánkészítő tímárral. Uo. Bd. 374. Exp. (1687) fol. 43. A foglyokat még Beck is megemlítette 1688. júniusi jelentésében. Uo. Bd. 376/1. Exp. (1688) fol. 426r: „Der cammer habe er [von der Beckh] auch, daß an ihne abgeloffene schreiben geanthworhet, daß sich keine türckhische miniers zu Ofen befünden, es weren aber einige noch vormahls mit dem dolmätsh Lachouiz herauß geschickht worden, welche noch villeicht zu Wien sein würden.”
- 55 Ld. az Udvari Haditanács rendelkezése a vezérkarról. 1687. május 5. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 375. Reg. (1687) fol. 253r.

ez évi működéséről azonban jelenleg nem rendelkezünk részletesebb információkkal.

A Habsburg-tolmács a béketárgyalásokon

Az 1688. év mind az oszmánok elleni háború menetében, mind Lachowitz tolmács életében fordulópontot jelentett. A háború menete megakadt miután XIV. Lajos francia király (1643–1715) serege betört a pfalzi területekre, ezzel pedig elvonta a Habsburg-haderő jelentős részét a magyarországi hadszíntérről. Ugyanakkor az oszmán fél a háború kitörése óta elszenvedett jelentős veszteségei miatt időnyerés céljából ajánlatot tett a béketárgyalások megkezdésére, majd portai követek indultak a császárvárosba: Zülfikár efendi⁵⁶ és Alexandro Mavrocordato főtolmács,⁵⁷ valamint Tommaso Tarsia,⁵⁸ Velence portai főtolmácsa. A közel 100 fős kísérettel rendelkező követség 1688 szeptemberében érkezett Belgrádba, majd október 13-án Pottendorfba, ahol elszállásolták őket, és Lachowitz tolmács kísérte őket a császári udvarba. A követség Belgrádtól Pottendorfig tartó útjáról, a közben történetekről és a császári kihallgatás szertartásrendjéről Lachowitz 1689. február 8-i beszámolójában olvashatunk.⁵⁹ A császári meghallgatásra 1689. február 8-án került sor,⁶⁰ de addigra már az oszmánok ajánlatára adott császári

56 Zülfikár efendi 1688–1689. évi bécsi tárgyalásairól készült kéziratát ld. *Zülfikár műkalemesi*. Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, H.O.90. Vö. *F. Molnár Mónika*: Az Oszmán és a Habsburg Birodalom közötti határ kijelölése a karlócai békét követően (1699–1701). Doktori disszertáció. Eötvös Lóránd Tudományegyeteme Bölcsészettudományi Kar. Budapest, 2008. (oldalszámolás a pdf dokumentum alapján, <http://doktori.btk.elte.hu/hist/fmolnar/phdmolnar.pdf>, utolsó letöltés: 2018. 08. 18.) 45. p. 103. jegyz. (a továbbiakban *F. Molnár*, 2008.)

57 Alessandro Maurocordato portai főtolmács (1673–1709). Ágoston Gábor: Az oszmán és az európai diplomácia a kölcsönösség felé vezető úton. In: *Híd a századok felett. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára*. Pécs, 1997. 96–97. p.; *F. Molnár*, 2008. 53. p.

58 Róla ld. *Ella-Natalie Rothman*: *Between Venice And Istanbul. Trans-Imperial Subjects And Cultural Mediation In The Early Modern Mediterranean*. Univ. of Michigan. Phil. Diss. 2006. (kézirat, <https://utsc.utoronto.ca/~rothman/RothmanDiss.pdf>, utolsó letöltés: 2018. 08. 10.) 240. p., 247. p., 338. p.; *Kerekes*, 2008. 181. p. 93. jegyz.

59 ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 153. Konv. 3. fol. 41–49. (saját kezű); Uo. Kt. 154. Konv. 1. fol. 57–64. (másolat). A jelentést magyar fordításban ld. *Szita–Seewann*, 1999. 27–32. p.

60 Lachowitz 1689. január 12-én kapott utasítást arra, hogy a követséget elkísérje az uralkodói audienciára, ahol szükségesnek tartották a tolmács jelenlétét is az egyébként jelenlévő főtolmács, Meninsky mellett. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 153. Konv. 4. fol. 97r. A császár instrukciójára

válasz is készen állt.⁶¹ Lachowitz februárban a Pottendorfban tartózkodó oszmán követség mellől, a követség tagjainak beszámolója alapján tett jelentést a Portára megérkezett Habsburg-küldöttség utazásáról, és a szultáni kihallgatáson követett szertartásrendről is.⁶²

A tolmácsnak az oszmán követség melletti munkájáról az Udvari Haditanácshoz küldött jelentéseiből és azok rövid kivonataiból értesülünk. 1689 áprilisában például arról tájékoztatta a Haditanácsot, hogy bizalmas beszélgetések révén hasznos és megbízható információkat tud szerezni a küldöttség tagjaitól.⁶³ Ugyancsak áprilisban egy, a győri kvártélymestertől megszökött Szülejmán nevű török ügyében levelezett,⁶⁴ júniusban pedig továbbította az udvarba annak az oszmán-török nyelvű levélnek a fordítását, amit Budáról küldtek Zülfikár efendinek.⁶⁵ Decemberben az uralkodó mellett jelenlévő Udvari Haditanács a hátrahagyott Udvari Kamarát arra kérte, hogy Lachowitzen keresztül fizessék ki Baráth Ádám győri élelmezési igazgatónak azt a 24 rajnai forintot, amivel az oszmán küldöttség tartozik neki.⁶⁶ 1690 januárjában pedig Lachowitz azzal a kérelemmel fordult a Haditanácshoz, hogy engedélyezzék az oszmán főtölmácsnak, Mavrocordonak, hogy nyolc pár pisztolyt vásárolhasson az emberei számára, Zülfikár efendi pedig a borbélyának hat különleges nyírókést vehessen. A Hadi-

adott válasz, és az oszmán követség kérései olvashatók Lachowitz 1689. január 16- jelentésében. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 153. Konv. 4. fol. 110–117. A török követség Pottendorfban tartózkodása során Lachowitz többször utazott Bécs és Pottendorf között.

61 *Szita–Seewann*, 1999. XXIX–XXX. p., 10–16. p.; *F. Molnár*, 2008. 4. p.

62 ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt 153. fol. 166–170. A jelentés magyar fordításban ld. *Szita–Seewann*, 1999. 23–25. p. Vö. Az Udvari Haditanács 1688. november 5-i rendelkezése arról, hogy Lachowitznak továbbra is a török internunciátúra mellett kell tevékenykednie. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 377. Reg. (1688) fol. 517r. Polixenia Catharina von Lachowitz évjáradékért benyújtott kérelme. ÖStA FHK A Hoffinanz Österreich (=HFÖ) Akten 12. Dezember 1710. Kt. 1902.

63 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 378. Exp. (1689) fol. 203v.

64 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 378. Exp. (1689) fol. 252r.

65 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 378. Exp. (1689) fol. 379v. November 20-án a hátrahagyott Udvari Haditanács átküldte a jelenlévő Udvari Haditanácsnak azt a három levelet, amiket Hasszán aga vitt Zülfikár efendinek és Lachowitznak. Uo. Bd. 382. Reg. (1689) fol. 147v. Közben három török — *Thophan (Theophani)*, *Thodori (Theodoro)* és *Lefteri (Liberto)* —, akik eredetileg görög származásúak voltak, áttértek a keresztény hitre, és Komáromban maradtak. De nem volt miből megélniük, és nem kaptak engedélyt arra, hogy a kitanult mesterségükkel foglalkozzanak, így kérelmezték, hogy helyezték őket máshova. Uo. fol. 147v.; Uo. Bd. 378. Exp. (1689) fol. 658r.; Uo. Bd. 380. Exp. (1689–1690) fol. 276v–277r.

66 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 382. Reg. (1689) fol. 203r.

tanács engedett a kérésnek, de a fent említett mennyiséget nem léphették túl.⁶⁷ Lipót császár Lachowitznek a tolmácsként és kísérőként 1688. szeptember 5. és 1689. február 6. között végzett munkájáért 900 rajnai forint kiutalását rendelte el.⁶⁸ Majd a tolmács 1690 áprilisában útlevelet kért két rác számára, akik közül az egyik Belgrádba, a másik pedig Bécsbe akar menni.⁶⁹ Májusban pedig ismét egy jegyzéket juttatott el a Haditanácshoz a Portától az akkor már Komáromban tartózkodó, pontosabban visszatartott oszmán követségnek küldött iratokról.⁷⁰

Talán az elmúlt években elvégzett feladatok is inspirálták — de Meninski súlyos betegsége mindenképpen —, hogy 1691 augusztusában Lachowitz kérelmezte a császári főtölmácsi fokozat elnyerését,⁷¹ amit ekkor még nem kapott meg. A következő évekből pedig jelenleg nagyon esetleges adatokkal rendelkezünk róla, feltehetően Bécsben tartózkodott, és kisebb török küldöttségek mellé rendelhették ki tolmácsolni. Ezekből az évekből elsősorban a neki és társainak kiutalt járandóságok elmaradása miatti panaszok kapcsán bukkan fel a neve a forrásokban. 1692 januárjában pedig azért írt a Haditanácsnak, mert két Neustadtnál elfogott török beszélni akart volna vele a váltságdíjokról.⁷² Ekkor a Haditanács még nem döntött a további feladatairól,⁷³ de kevéssel később egy Pottendorfba érkezett kisebb török küldöttség mellé küldték Wolfgang Joseph Kreutz Generalwachtmeisterrel, és ekkor a költségeik kifizetéséért fordult a Haditanácson keresztül a Kamarához.⁷⁴ Áprilisban maga Lachowitz kért instrukciót a távozó török küldöttség kapcsán, és érdeklődött az újabb feladatai felől,⁷⁵ és bár április 22-én választ is kapott levelére az Udvari Haditanácstól, a fennmaradt rö-

67 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 380. Exp. (1689–1690) fol. 270v–271r.

68 ÖStA FHKA HFÖ Akten 30. Oktober 1705. Kt. 1764. Csatolva Lipót rendeletének másolata. 1689-ben a kanizsai blokádban szolgálatot teljesítő Heinrich Schwegler tolmács, amikor megnövekedett költségei miatt a járandóságán felüli kifizetéséért folyamodott a Haditanácshoz, éppen Lachowitzra hivatkozott, akinek plusz költségeit megtérítették és napi 6 forintot fizettek neki. *Kerekes*, 2010a. 96–97.

69 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 384. Reg. (1690) fol. 114v.

70 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 384. Reg. (1690) fol. 214v. A követség feltartóztatásáról ld. a követek Komáromban 1690. július 4-én keltezett tiltakozását és panaszait. *Szita–Seewann*, 1999. 34–38. p. Ennek a császárhoz eljuttatott példányát Lachowitz fordított német nyelvre. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 154. fol. 134–138.

71 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 385. Exp. (1691) fol. 460r. A tisztségre Podestà is bejelentkezett.

72 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 387. Exp. (1692) fol. 7r., fol. 80r.

73 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 387. Exp. (1692) fol. 7r.

74 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 387. Exp. (1692) fol. 43r.

75 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 387. Exp. (1692) fol. 193.

vid bejegyzésből nem derül ki, hogy hova rendelték.⁷⁶ A török küldöttség mellett végzett munkája során, 1692-ben mint „ksl. hoff- und veldt dolmetschen”-nek 103 rajnai forintot utaltak ki.⁷⁷ Bő egy évvel később, 1693 őszén Lachowitz még mindig azért tett panaszt az Udvari Kamaránál, mert nem tudta elérni, hogy a járandóságát az Udvari Hadi Fizetőhivatal kiutalja.⁷⁸ Az iratok tanúsága szerint valójában sem a tolmácsok, sem a körülöttük dolgozók nem kapták meg a fizetésüket, amit a Kamara számon is kért a Hadi Fizetőhivaltól.⁷⁹ Egy év múlva Lachowitz már azt kérelmezte az Udvari Haditanácsnál, hogy az évi járandóságát 300 forintra növeljék.⁸⁰

Néhány év kimaradás után, 1697 februárjában Lachowitz nevével egy hagyatéki ügy kapcsán találkozunk: két örökös nő — egy lány és mostohaanyja — vitájában egy meg nem keresztelt török nő hovatarozásának megállapítása volt a kérdés. Az ügyben Lachowitzet kérték fel, hogy a török nő kihallgatásánál és megesketésénél fordítson neki németről török nyelvre.⁸¹

Ahogy 1679-ben, közel húsz év elteltével egy fontos pozíció betöltése végett 1698 szeptemberében ismét Lachowitz édesanyja, „Johanna Maximiliana (Guardi Damasin) Lachewitzin” fordult kérelemmel az Udvari Haditanácshoz: „bitt ihren sohn, den Johann Adam Lechewitz mit zu denen friedens tractaten zu schickhen und ihme den Dalman [Michael Talman] nicht vorgehen zu lassen.”⁸² Talman jóval fiatalabb lehetett Lachowitznél, 12 évvel később, 1691-ben vetek fel a tolmácsok közé.⁸³ De vagy ígértesebbnék bizonyult, vagy befolyásosabb támogatói voltak az udvarnál, és ezért kellett Lachowitz édesanyjának is bevetnie befolyását. A Haditanács szeptember 25-én kommunikált döntése értelmében a karlócai

76 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 389. Reg. (1692) fol. 218.

77 ÖStA FHKA HF Bücher 1692. Bd. 991. fol. 194v (1692. április 18.), 296r (1692. június 19.). 1692. április 19-én az Udvari Kamara utasította az Udvari Hadi Fizetőhivalt, hogy a török követség mellé kirendelteknek, köztük Lachowitznak a járandóságát fizessék ki. Uo. HFÖ Akten 19. April 1692. Kt. 1482.

78 ÖStA FHKA HFU Akten 23. Dezember 1693. Kt. 821. Lachowitz kérelme: fol. 351.

79 ÖStA FHKA HFU Akten 23. Dezember 1693. Kt. 821. Az Udvari Kamara levele, 1693. november 16.: fol. 352. A Hadi Fizetőhivatal jelentése Lachowitz hátralékát illetően. Uo. fol. 351r.

80 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 393. Exp. (1694) fol. 583.

81 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 399. Exp. (1697) fol. 71r–v.

82 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 403. Exp. (1698) fol. 626r. Talman is kérelmezte, hogy kirendeljék a béketárgyalásokhoz. Lachowitz édesanyjának szerepvállalása az ügyben már Kerekes Dórának is feltűnt. *Kerekes*, 2004. 1223. p. 182. jegyz.

83 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 386/1. Reg. (1691) 396v.; *Kerekes*, 2004. 1226. p.

béketárgyalásokhoz két török tolmácsot rendeltek ki: Lachowitzet és Talmant.⁸⁴ A karlócai béketárgyalások császári küldöttségének két miniszteri rangban álló tagja Wolfgang Oettingen-Wallerstein gróf (1629–1708) és Leopold Anton Joseph Schlick gróf (1663–1723) voltak, a küldöttségben helyet kapott Luigi Ferdinando Marsigli gróf, császári ezredes, földrajztudós és kartográfus is.⁸⁵

Lachowitz — saját visszaemlékezése alapján — 1698. október 14-én érkezett meg Karlócára, hogy a béketárgyalásokon teljesítsen szolgálatot.⁸⁶ Amikor kirendelték a tárgyalásokhoz, éppen a Savoyai Jenő herceg (1663–1736) vezette császári főszereg mellett tartózkodott, amely már téli elszállásolásra készült, és a tolmács nem volt felkészülve a közelgő hideg időjárásra. Így utólag kellett kérelmeznie, hogy küldjenek utána megfelelő felszerelést és pénzt, mert a szükséges holmikát Péterváradon csak kétszeres áron tudta volna beszerezni.⁸⁷ A tárgyalásokhoz kirendelt Michael Talman felszerelésre és útiköltségre 300 rajnai forintot kapott, és a maga, a szolgálja és a lova ellátására napi 5 vagy havi 150 rajnai forint kiutalásáról döntöttek. Lachowitz esetében azonban a pénzügy számára problematikusabb volt a járandósága kiszámolása, mivel már a hadszíntérről utazott a tárgyalások helyszínére. Bécsben aggályosnak tartották, hogy ugyanazt a pénzt kapja, mint Talman, hiszen nem Bécsből kellett utaznia, és úgy gondolták, hogy a szükséges ruházat egy részét már korábban meg kellett vennie. Így kevesebb pénzt, 300 helyett 200 rajnai forintot akartak fizetni neki.⁸⁸

Lachowitz karlócai béketárgyalásokon való megjelenésének és tevékenységének vizsgálata azért is igazán érdekes, mivel a békekötéssel foglalkozó későbbi

84 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 404. Reg. (1698) fol. 399v. Mind Talmannak, mind pedig Lachowitznak kiküldték az utasítást, illetve Till haditanácsi titkár is kapott értesítést arról, hogy két tolmácsot és két írnot rendeltek a tárgyalásokhoz. Uo.

85 *Szita–Seewann*, 1999. XXXVII.

86 ÖStA FHKA HFU Akten 5. Oktober 1699. Kt. 909. fol. 339. Az Udvari Haditanács az Udvari Kamarához arról, hogy Lachowitzot a tárgyalásokhoz rendelték (1698. 07. 25.). Vö. még Johann Caspar Anton Hammerschmid császári élelmezési tiszt utazási naplója Béctől Karlócára a békekötés helyszínére. *Szita–Seewann*, 1999. 98. p.

87 ÖStA FHKA HFU Akten 5. Oktober 1699. Kt. 909. fol. 339.

88 ÖStA FHKA HFU Akten 20. Januar 1699. Kt. 898. fol. 338r, 342r–v. Lachowitznak a karlócai tárgyalások idején (168 napot volt jelen) napi 6 forint volt a járandósága, azonban a Hadi Fizezőhivatal csak napi 5 rajnai forintot fizetett ki neki. Maga Lachowitz a napidíját 1698. július 19-től 1699. március 31-ig számolta ki, ami összesen 1008 forintot tett ki, de csak 840 forintot kapott meg. Ld. Lachowitz kérelmei az Udvari Kamarához. Uo. HFÖ Akten 30. Oktober 1707. Kt. 1764. Csatolva egy másolat I. Lipót rendelkezéséről 1698. július 19-i dátummal, hogy a napidíja 6 rajnai forint.

szakirodalomban a neve elvéve vagy egyáltalán nem bukkan fel: ahol megemlítik a Habsburg-oldal tolmácsát, ott szinte kizárólag Michael Talman neve szerepel.⁸⁹ Bár Johann Caspar Anton Hammerschmid császári élelmezési tiszt naplójában első tolmácsként említette Lachowitzet, ahogy a haditanácsi lajstromkönyv is,⁹⁰ és ahogy ezt özvegye is megemlítette róla az évjáradékért benyújtott kérelmében.⁹¹ Neve háttérbe szorulása talán annak is köszönhető, hogy Talman később jelentősebb karriert futott be: 1703-ban követségi titkár lett Konstantinápolyban, majd 1704-ben elnyerte a rezidensi posztot, amit 1714-ig, illetve 1716 és 1718 között töltött be, a pozsareváci béketárgyalásokon pedig haditanácsosként vett részt.⁹² A két tolmács Karlócán végzett munkája nehezen megfogható, mivel a tárgyalásokról fennmaradt iratanyagban saját aláírással szereplő jelentéseket nem igazán találunk tőlük, a követek mellett tolmácsoltak és „titkároskodtak”. Ugyanakkor több Bécsbe küldött jelentésről feltételezhető, hogy azok Lachowitz kézírásával készültek.

A béke megkötése után feltehetően bejelentkezett a konstantinápolyi rezidenci posztért.⁹³ Ezt biztosan nem kapta meg, de titkárként és tolmácsként („der secretario der orientalischen sprachen”) Leopold Mamucca della Torre⁹⁴ tolmács-csal („der orientalischen sprachen dollmäschen”) együtt a Haditanács a Konstantinápolyba induló, Oettingen gróf vezette Habsburg-követség mellé rendelte.⁹⁵ Maga Lachowitz egy 1705. évi beadványában azt emelte ki, hogy Kecskemétről

-
- 89 Seewann megemlítette a delegációhoz rendelt Talmant mint tapasztalt tolmácsot, de Lachowitzet nem. *Szita–Seewann*, 1999. XXXVII. p. Vö. *Onno Klopp*: Das Jahr 1683 und der folgende große Türkenkrieg bis zum Frueden von Carlowitz 1699. Graz, 1882. 520. p. Hammer-Purgstall sem tett említést Lachowitzről, csak Talmanról. *Josef Hammer-Purgstall*: Geschichte des Osmanischen Reichs. Bd. 6. Pest, 1830. 656. p. Vö. *Acsády Ignác*: A karloviczi béke története, 1699. Bp. 1899. (Értekezések a történelmi tudományok köréből, 18.), ahol szintén nem szerepel Lachowitz.
- 90 Johann Caspar Anton Hammerschmid császári élelmezési tiszt utazási naplója Béctől Karlócára a békekötés helyszínére. *Szita–Seewann*, 1999. 98. p.
- 91 ÖStA FHKA HFÖ Akten 12. Dezember 1710. Kt. 1902. Vö. A velencei követ jelentése a karlócai béke előkészítéséről, lefolyásáról. *Szita–Seewann*, 1999. 199. p.
- 92 Talmanra ld. 3. jegyz. hivatkozásai.
- 93 Ebben a kérdésben egyelőre csak Kerekes Dóra felvetésére (*Kerekes*, 2004. 1223.) tudok hagyatkozni, mert konkrét adatot mostanáig nem találtam.
- 94 Marc Antonio Mamucca della Torre fia, Konstantinápolyban teljesített szolgálatot a visszafogaló háború végéig. *Kerekes*, 2010a. 102.
- 95 ÖStA KA HKR Prot. Bd. 407. Reg. (1699) fol. 247v., 249r., 322v.; ÖStA FHKA HFU Akten 5. Oktober 1699. Kt. 909. Wolfgang Öttingen gróf (1629–1708) konstantinápolyi követségéről ld. *Joseph Hammer-Purgstall*: Geschichte des Osmanischen Reiches. Bd. 7. Pest, 1831. 16–28. p.

rendelték vissza Szalánkeménre, hogy ott a ratifikációk kicserélésénél tevékenykedjen.⁹⁶ 1699-ben először 1000 rajnai forintot, majd a Konstantinápolyba induló követség tagjaként utazási költségeire ismét 500 rajnai forintot utaltak ki neki.⁹⁷ Oettingen gróf 1699. október 20-tól 1701. január 29-ig tartó konstantinápolyi útját megörökítő Simpert Niggel neresheimi apát (1682–1706) többször említett tett Lachowitz jelenlétéről, akiről megjegyezte: „ein in disen [orientalischen] Sparchen und Landen sehr wohl erfahrner Mann”.⁹⁸ Az apát leírásából tudjuk, hogy Lachowitz a követség 15. hajójában utazott a *Sprachknabékkal*,⁹⁹ az út során Batina alól Oettingen előreküldte őt először Péterváradra Dietrich Heinrich Nehemhez, hogy informálódjon a terjedő pestisjárványról, majd Belgrádba, hogy érdeklődjön az oszmán nagykövet érkezéséről.¹⁰⁰ Később, már Bujüksekmedzséből (Ponte Grande) is tájékozódás végett küldték előre Konstantinápolyba, ahol a reiszülküttáb is fogadta.¹⁰¹ Majd a küldöttség megérkezése után szintén Lachowitz ment a reiszülküttábhöz, hogy audienciát eszközöljön ki a császári követnek.¹⁰²

A Habsburg–oszmán határvidéken a XVIII. század elején és a hagyatéék

A konstantinápolyi nagykövetségi út után ismét csak fizetésbeli elmaradások kapcsán találkozunk Lachowitz titkár és tolmács nevével.¹⁰³ Feltehetően valamikor ekkor, a század első éveiben nyerhette el az udvari főtolmácsi tisztséget is, körülbelül azzal egy időben, hogy Talman megkapta a konstantinápolyi rezidensi

Ezzel egyidejűleg Talmant az érkező oszmán nagykövetség mellé rendelték. ÖStA KA HKR Prot. Bd. 407. (1699) Reg. fol. 248r., 249v.

96 ÖStA FHKA HFÖ Akten 30. Oktober 1705. Kt. 1764.

97 ÖStA FHKA Hoffinanz Bücher Bd. 1019. fol. 606. (1699. 10. 05.). 1703. július 1-től a fizetése 900 forint volt. Uo. HFÖ Akten 8. Februar 1704. Kt. 1718. fol. 321.

98 *Simpert Niggel*: Diarium oder ausführliche curiose Reiß-Beschreibung von Wien nach Constantinopel und von dar wieder zuruck in Teutschland. Augspurg, 1701. 7. p. (A továbbiakban *Niggel*, 1701.)

99 *Niggel*, 1701. 13. p.

100 *Niggel*, 1701. 34. p.

101 *Niggel*, 1701. 114., 115. p.

102 *Niggel*, 1701. 121. p.

103 ÖStA FHKA HFÖ Akten 18. Februar 1707. Kt. 1799.

tisztséget.¹⁰⁴ 1707 őszén pedig — ahogy a tanulmány bevezetőjében említettem — a határ menti vitás kérdések rendezésével megbízott küldöttség biztosának nevezték ki, Nehem péterváradai parancsnoknak alárendelve. Szeptember 15-én az Udvari Haditanács átirat az Udvari Kamarának, hogy Lachowitz megélhetési és utazási költségeinek fedezésére pénzt utaljanak ki. A Kamara szeptember 30-án jelezte, hogy havi 300 rajnai forint ellátásban tudják részesíteni.¹⁰⁵ Lachowitz pályafutásában pedig ismét egy fokkal feljebb léphetett a ranglétrán, miután I. József (1705–1711) 1707. október 30-án császári tanácsossá nevezte ki.¹⁰⁶

A Habsburg és az oszmán vizsgálóbizottságok felállítására elsősorban a rác katonai elemek 1707. április 3-án Kecskemét ellen végrehajtott rajtaütése és annak következményei miatt volt szükség. Amikor 1707. december 10-én végre találkozott Szalánkeménél a két küldöttség, kiderült, hogy a Porta teljhatalmú megbízottja, az oszmán kormányzat háborúpárti tagjai közé számító, nehéz természetű Elcsi Ibrahim belgrádi pasa (1707–1708)¹⁰⁷ több, évek óta húzódozó határ

104 1704-ben udvari tolmácsként említik. Vö. *Zsuzsa Barbarics-Hermanik*: Ibrahim Mütefferika als transkultureller Vermittler im Osmanischen Reich. In: *Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Das Osmanische Reich und die Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit.* Hrsg. Arno Strohmeyer–Norbert Spannenberger. Stuttgart, 2013. 292. p. 61. jegyz.

105 ÖStA FHKA HFÖ Akten 3. Oktober 1707. Kt. 1815. Az Udvari Kamara az összeg megállapításánál az 1699-ben Adolph Ehrmann-nak kiutalt összeget vette alapul, aki a határkijelölő bizottság munkájában vett részt. Ehrmannra ld. *F. Molnár*, 2008. 184. p. További adatok Lachowitz járandóságára vonatkozóan: ÖStA FHKA HFÖ Akten 12. März 1708. Kt. 1825.; uo. Akten 15. September 1708. Kt. 1839.; uo. Akten 27. November 1708. Kt. 1844.

106 ÖStA FHKA Sammlungen und Selekte, Familienakten, (a továbbiakban: SUS Fam. A.) L-2. fol. 11.

107 Elcsi Ibrahim pasa — korábbi dzsebedzsi basi — a karlócai békekötést követően, 1700 januárjában a Porta hivatalos nagykövetségként érkezett Bécsbe. *Anonim osmanli tarihi (1099–1116/1688–1704)*. Haz. Abdülkadir Özcan. Ankara, 2000. 138. p. Majd a Bécsből visszatérő pasát a temesvári vilajet élére nevezték ki. Kinevezésére ld. *F. Molnár Mónika*: Tárgyalási technikák és hatalmi játszmák. A Habsburg és az Oszmán Birodalom közötti határ meghúzása a karlócai békét követően. In: *Századok*, 140. (2006) 1486. p.; *F. Molnár*, 2008. 168. p., 222. p.; *Oszmán aga*, 1996. 145. p. Vö. *Johann Nepomuk Preyer*: Monographie der königlichen Freistadt Temesvár. Temesvár, 1853, 54; Leonhard Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*. Bd. 1. Leipzig, 1861. 202. p.; *Johann Heinrich Schwicker*: Geschichte des Temeser Banats. Pest, 1872. 271. p., 298. p.; *Pesty Frigyes*: Temes vármegye főispánjai, a temesvári pasák, és tartományi elnökök. In: *Magyar Történelmi Tár*, 12. (1863) 260. p., amely munkákban Elcsi Ibrahim pasa tévesen az 1704. évben szerepel temesvári pasaként. Vö. még *Fenyvesi László*: A temesközi–szörényesi végvárvidék funkcióváltozásai (1365–1718). In: *Végvárak és régiók a XVI–XVII. században*. (Studia Agriensia, 14.) Szerk.: Petercsák Tivadar–Szabó Jolán. Eger, 1993. 264. p. 1707-ben Elcsi Ibrahim belgrádi helytartó lett, és itt tevékenykedett 1708 októ-

menti vitás kérdés rendezését is napirendre tűzte, sőt azok kielégítő rendezésétől tette függővé a kecskeméti ügy tárgyalását.¹⁰⁸ Így egyeztetéseket kellett kezdeni a határ menti csardakok (örházak) és a császáriak által még 1704-ben (!) a durazzói kikötőben megtámadott és eltulajdonított két francia hajó ügyében is.¹⁰⁹ A pasa, aki a karlócai tárgyalások és az azt követő követsere idejéből már bizonyosan ismerte Lachowitzet, a határ menti egyeztetések ideje alatt többször magához rendelte Belgrádba, hogy személyesen kérdezze ki, bár ilyenkor inkább fenyegetőzött és vádaskodott. 1708 május–júniusában pedig több hétig fogságban tartotta az ismét hozzá érkező titkár, ezzel kényszerítve a császári oldal megbízottját, Nehem parancsnokot és a bécsi udvart feltételei elfogadására.¹¹⁰ Arról ismét csak nem szólnak a források, hogy egy ilyen lehetetlen helyzet miképpen hagyott nyomot Lachowitz lelkén, és bizonytalan annak a megítélése is, hogy mennyire lehetett felkészíteni a tolmácsokat, megbízottakat hasonló váratlan történésekre, bár az adott korszakban választott szakmájukból adódóan mindig számítaniuk kellett rá. Mindenesetre Nehem Lachowitzet belgrádi fogsága után, de még a tárgyalások befejezése előtt egy rövid időre Bécsbe küldte.¹¹¹

A kecskeméti ügy lezárására végül már az új belgrádi pasa, Ali pasa regnálása idején (1708–1710)¹¹² 1709 tavaszán került sor. Ez év februárjában, áprilisában

berében bekövetkezett haláláig. *Oszmán aga*, 1996. 147. p., 206. p., 232. p. 92. jegyz.; *Fekete Lajos*: A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai. In: Uő.: A hódoltság török levéltári forrásai. Budapest, 1993. 441. p., 441. p. 20. jegyz. (a továbbiakban: *Fekete*, 1993.); *Tóth*, 2018. A pasa természetére vonatkozóan ld. Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1707. december 17. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. fol. 218r.; *F. Molnár*, 2008. 104–105. p., 184. p.

108 A kérdésre részletesen ld. *Tóth*, 2018.

109 Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1707. november 7. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 177r. Vö. *Oszmán aga*, 1996. 188–191. p. A durazzói ügyről ld. *Szabados*, 2015. 96–97. p.

110 *Oszmán aga*, 1996. 200–205. p., 232. p. 90–92. jegyz. Az aga arról írt, hogy 20 napig tartották fogva Lachowitzot, de tudjuk, hogy a titkár május 21-én ment Belgrádba és még egy hónap elteltével is ott tartózkodott. Adam Johann Lachowitz jelentése Dietrich Nehemhez. Belgrád, 1708. május 21. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 178. Konv. 2. fol. 61r–68v.; Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. június 26. Uo. fol. 154r.

111 Az Udvari Haditanács az Udvari Kamarához, hogy Lachowitz költségeit (Bécsbe utazott és vissza, illetve a törökökhöz) térítsék meg. Csatolva Nehem generális június 18-i igazolása erről, illetve, hogy 900 guldent kellene kiutalni a titkárnak. ÖStA FHKA HFU Akten 6. Juli 1708. Kt. 1011. fol. 59r–62v.

112 Kara Jilan/Karajilanoglu Ali pasa 1706. július 15-től 1708. október közepéig volt temesvári beglerbég, majd belgrádi pasa lett. *Fekete*, 1993. 444. p., 445. p., 447. p., 452. p. 44. jegyz.; Ali

és júniusában is elmaradás mutatkozott a Lachowitznek járó kifizetésekben,¹¹³ és valószínűleg ezt nem kompenzálta az sem, hogy a bizottságban végzett munkája lezárásaképpen Ali pasától ajándékot is kapott.¹¹⁴

Lachowitz felesége, Polixenia Catharina von Lachowitz Kaspar Dörck császári főmérnök és ezredes 1709. augusztus 2-án kelt leveléből értesült férje haláláról: „Ich bedaurn von grundt der seelen, daß ich denenselbten gehorsamst berichten mueß, welcher gestalten dero herr seelige den 31. Julii nach acht tägiger unpäßlichkeit, hauptsächlich aber an der lungensucht, zu Sulkoucze, zwey stundt von Possegga, geseegnet habe, welchen ich dan nacher Possegga beklaidet, und den 1. huius bey denen Jesuitten alda in die kürchen begraben lassen.”¹¹⁵ A főtölmácsot akkor érte a halál, amikor régi-új megbízatása teljesítésére a határvidék másik területére utazott, hogy a szerémségi csardakok építésének ügyét kivizsgálja, és megegyezzen a török biztosokkal. Az özvegynek azzal kellett szembesülnie, hogy férjét a hosszú távollét után idegen helyen, messze a családjától temették el. Az öt gyermekkel magára maradt asszonynak ezt követően nem volt más lehetősége, mint kérelmekkel ostromolni a Haditanácsot, hogy tekintettel férje több mint harminc évig tartó hűséges és áldozatos szolgálatára megélhetésük biztosítása végett évjáradékot kaphasson.¹¹⁶ I. József (1705–1711) 1710. április 1-jén úgy rendelkezett, hogy Lachowitz titkár özvegye élete végéig a férje után kapjon évi 600 forint évjáradékot.¹¹⁷

A jelenleg rendelkezésünkre álló, hiányos forrásanyag is lehetőséget adott arra, hogy betekintést nyerjünk egy, az utókor emlékezetéből kiesett Habsburg-tölmács életébe, annak meghatározó eseményeibe, fordulópontjaiba. Jól érzékelhető az is, hogy Lachowitz pályája alakulását milyen tényezők befolyásolták,

pasa „Kara Aylan fia, a kerti őrség egykori parancsnoka” volt. *Oszmán aga*, 1996. 147–148. p., 206. p., 232. p. 92. jegyz.; Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. október 5. ÖStA HHStA Staatenabteilungen. Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 59r.; *Tóth*, 2018.

113 „...dem bey der daruntigen türckhischen gräniz commission existirenden ksl. rath und secretarium der orientalischen sprachen”. ÖStA FHKA HFÖ Akten 7. Februar 1709. Kt. 1848., uo. Akten 17. April 1709. Kt. 1019. fol. 304r., uo. Akten 28. Juni 1709. Kt. 1020. fol. 346.

114 Amit Nehem generális nagyon aggályosnak tartott: „Sonsten habe ich auch gehorsambst remonstrireret, das der pacha den herrn secretarius Lachawiz und hauptleutnant Castner als untercommissarien bey dem schluß ieden mit einem ausgerüsteten pferdt regalirt habe.” Dietrich Nehem az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1709. május 5. ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Türkei I. Kt. 178. Konv. 4. fol. 90r.

115 ÖStA FHKA HFÖ Akten 16. Mai 1710. Kt. 1884.

116 Uo.

117 Uo.

illetve határozták meg. A vizsgálat során kirajzolódott egy hivatali előmeneteli séma is, azaz jól követhető, hogy Lachowitz miként illeszkedett/illeszkedhetett be a császári hivatali rendszerbe, és abban hogyan jutott/juthatott előre. Megengedve, hogy mindennek megvalósulásához több tényező is szükségeltetett, az életút tipikusnak tekinthető. Az, hogy a fiatal Lachowitz — amennyiben a forrás nem téved — már 1685 végén bejelentkezett a főtölmácsi pozícióért, azt mutatja, hogy tisztában volt a lehetőségekkel. Azt azonban nehéz megítélni, hogy a következő évtizedekben az oszmánok elleni háborúban, majd a határvidéken teljesített igencsak veszélyes feladatok ellátása mennyire volt elvárás az előléptetéseit illetően. Az életutat éppen az teszi atipikussá, hogy Lachowitz hivatali ideje jelentős részében egy nagy háború közepette tevékenykedett, ráadásul huzamosabb ideig konkrétan a harcoló császári főszereg mellett.

Az egyéni karrier feltárása segít jobban megismerni a hivatali rendszer működését, illetve a tolmácsok és diplomaták tevékenységét is. Emellett pedig adalékokat kapunk kapcsolati hálók megrajzolásához is. Végigtekintve Lachowitz pályafutásán, lépten nyomon a korszak meghatározó keleti tolmácsaiba és diplomataiba botlunk. De arra is fény derül, hogy miképpen fonódott/fonódhatott össze a diplomatavilág és a magánszféra. A már többször emlegetett feleség, Polixenia Catharina von Lachowitz egy ismert diplomata, Christoph Ignatius Edler von Quarient und Rall testvére volt, ő sietett az özvegy segítségére az elhunyt utáni évjáradék kérelmezésénél is.¹¹⁸ A Quareint und Rall családnál maradván pedig érdemes azt is megjegyezni, hogy a volt konstantinápolyi rezidens, Georg Christoph von Kunitz felesége szintén Quarient-lány volt. Lachowitz felmenőit tekintve, az édesapáról jelenleg keveset tudunk, de biztosan az udvari hivatali réteghez tartozott: Gotthart Carl Lachowitz „geheimer österreichischer hoffkanzelist” volt.¹¹⁹ Mellette pedig a fia karrierjét egyengető édesanyja — ahogy fentebb láttuk — szintén jól ismerte az udvari viszonyokat, a forrásokban Johanna Maximiliana *Guardi Damasin* Lachewitzin-ként szerepel. Elképzelhetőnek tartom, hogy a névben vagy a név mellett — hiszen a haditanácsi lajstromkönyvekben a családnév a bejegyzések szélére került — szereplő „Guardi Damasin” kifejezés valójá-

118 Christoph Ignatius Edler von Quarient und Rall. Quarient kérelmének három változata is megmaradt az iratanyagban, amelyek közül kettőben csak a magának kért pénzösszeg szerepel, a harmadikban már a testvére részére kért pénz is. ÖStA FHKA HFÖ Akten 16. Mai 1710. Kt. 1884.

119 ÖStA FHKA SUS Fam. A. L-2. fol. 9r.

ban nem a személynév része, hanem Guardadamas-t jelent,¹²⁰ és arra utal, hogy az édesanya udvarhölgy lett volna. Így érthetőbbé is válna meghatározó szerepe fia előrejutásában.

Lachowitz öt gyermeket hagyott maga után, és a fentiek alapján joggal feltételezhető, hogy egy további, a XVIII. század közepéig nyúló kutatás során a gyermekek is felbukkannak a forrásokban mint az akkori császári katonai és hivatali rendszer tagjai. Addig is beleolvashatunk a Lachowitz szellemi hagyatéka-képpen fennmaradt *Paraemiae Lokmani sapientis* ('Bölcs Lokman meséi') című könyvbe. A kötetet Podestà adta ki 1703-ban Lachowitz közreműködésével,¹²¹ a keleti nyelveket tanulók használatára szántak, melyben arab, perzsa és oszmán-török nyelven olvashatók a történetek, mellettük latin fordítással.

Johann Adam Lachowitz életútja arra is felhívja a figyelmet, hogy a bécsi udvar követei, tolmácsai, megbízottjai, tanoncai, futárai és levelezői, bár nem voltak katonák, sokszor életük kockáztatásával látták el feladataikat és szolgálták a Habsburg-érdekeket. Munkájukkal hozzájárultak a békék megkötésének és konfliktusok rendezésének alapvető feltételét jelentő bécsi udvari, portai és a Habsburg–magyar–oszmán határ menti diplomáciai gépezet működéséhez, ezáltal a Monarchia erős támaszai közé tartoztak.

120 Vö. *Katrin Keller*: Hofdamen. amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhundert. Wien–Köln–Weimar, 2005. passim.

121 *Paraemiae Locmani sapientis ex Grammatica arabica clarissimi viri Thomae Erpenii expensis Johannis Baptistae Podesta, Constantinopoli per literatum Peram persicè per literatum Turcam turcicè redditaè cura perillustris ac doctissimi viri domini Joannis Adami Lacheuiz. Viennae, 1703.*